

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 37.017

М. І. Гагарін

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ШКОЛИ

У статті розкрито значущість і актуальність створення та розвитку виховної системи школи; проаналізовано різноманітні погляди науковців щодо потенціалу й особливостей виховної системи школи загалом і на сучасному етапі розвитку освіти зокрема.

Метою статті є розкриття особливостей створення та розвитку виховної системи школи.

У статті висвітлено сутність поняття «система», «системний підхід», «виховна система», «особливості виховної системи»; виокремлено спільні ознаки виховної системи й інших соціальних систем (цілеспрямованість, цілісність, структурованість, динамічність, взаємодія із середовищем та іншими системами).

У статті наголошується на важливості психологічних, педагогічних і соціальних чинників, що визначають специфіку та оригінальність створення виховної системи та її функціонування.

Виховна система школи інтерпретується як комплекс взаємопов'язаних і взаємовизначених основних компонентів (цілей, заради яких система створюється; учнів як суб'єктів спільної діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; управління; самоуправління), що забезпечує розвиток і самореалізацію особистості в процесі її функціонування.

Розглянуто потенціал і особливості використання виховної системи школи з метою забезпечення оптимального розвитку закладу освіти. Доводиться важливість системного підходу у вихованні, що дає можливість перетворити виховну роботу з невпорядкованої сукупності дій учителів на цілісну педагогічну взаємодію.

Робиться висновок, що феномен виховної системи школи є складним і багатовимірним явищем, а створення в кожному закладі освіти власної виховної системи є одним із надважливих і актуальних завдань на сучасному етапі розвитку освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі створення виховної системи школи.

До перспективних напрямів досліджень проблеми належить вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, сучасних теоретико-методологічних підходів до проектування та моделювання виховної системи школи.

Ключові слова: система, виховна система, виховна система школи, особливості виховної системи, створення та розвиток виховної системи школи, потенціал виховної системи.

Постановка проблеми. Здійснення виховного процесу в сучасних закладах освіти ускладнюється низкою негативних явищ, притаманних нашому суспільству: економічна та соціальна нестабільність, утрата моральних орієнтирів і цінностей, відсутність цілеспрямованої стратегії становлення та розвитку особистості. Розв'язання зазначеної проблематики потребує системного підходу як найбільш характерної ознаки наукового мислення, різнобічного та багатоваріантного способу аналізу досліджуваних проблем. Загалом поняття «система» стало ключовим у науковому дослідженні.

Актуальними нині є слова А. Макаренка про те, що вирішальне значення у справі виховання належить не методу окремого вчителя чи навіть методу цілої школи, а організації школи, колек-

тиву, виховного процесу загалом [6]. Ми поділяємо погляди Л. Новикової про те, що виховання успішне, якщо воно системне [3], отже, актуалізується проблема створення та розвитку виховних систем закладів загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукових основ загальної теорії систем (General System Theory), «системності», системного підходу здійснене в працях Р. Акоффа, Л. Берталанфі, Ф. Емері, Ф. Перегудова, В. Садовського, Ф. Тарасенко й ін. [4; 9; 10].

Наукові основи становлення й розвитку виховних систем, їх потенціал і потребу в створенні обґрунтували В. Кабуш, В. Караковський, Л. Новикова, Н. Селіванова, В. Созонов, Г. Сорока й ін. [2; 3; 7; 8].

Особливості ефективного управління виховною системою досліджували О. Гречаник, І. Єрмаков, В. Караковський та ін. [1; 2].

Науковці виокремили організаційно-педагогічні умови створення виховних систем гімназій (І. Погоріла) [5], педагогічних систем інноваційного типу (В. Докучаєва). Однак потребує дослідження специфіка створення та розвитку виховних систем у закладах загальної середньої освіти.

Мета статті. Головна мета статті полягає у визначенні й аналізі особливостей створення та розвитку виховної системи школи.

Виклад основного матеріалу. У загальнонауковому розумінні системний підхід дає змогу досліджувати об'єкти, явища, процеси в якості системи – обмеженої множини взаємопов'язаних елементів, аналізувати їх властивості, структуру, функції, стан, закономірності й тенденції на всіх етапах розвитку.

Як стверджував Р. Акофф, «тенденція досліджувати системи як щось ціле, а не як конгломерат частин, відповідає тенденції сучасної науки не ізолювати досліджувані явища у вузько обмеженому контексті, а вивчати й досліджувати все більше й більше різних аспектів природи» [9, с. 27].

Термін *система* (від давньогр. σύστημα – «сполучення», «ціле», «з'єднання») визначається як множина взаємопов'язаних елементів, що взаємодіє із середовищем як єдине ціле й відокремлена від нього [4].

У системному аналізі використовують різноманітні визначення поняття «система». Зокрема, за В. Сагатовським, система – це скінченна множина функціональних елементів і відношень між ними, виокремлена із середовища відповідно до певної мети в межах визначеного часового інтервалу [4]. Л. Берталанфі визначав систему як сукупність взаємодіючих елементів, що знаходяться в певних відносинах один з одним і із середовищем [10].

Залежно від контексту, галузі знань і цілей дослідження, систему розглядають як:

- форму організації, будову чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ);
- єдність, комплекс взаємодіючих компонентів;
- сукупність будь-яких елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням;
- сукупність принципів, які є основою певного вчення;
- будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих і функціонуючих частин [4].

Доцільність створення виховної системи закладу загальної середньої освіти зумовлюють, зокрема, такі фактори:

- інтеграція зусиль суб'єктів виховної діяльності, зміцнення взаємозв'язку компонентів освітнього процесу;

- розширення діапазону можливостей виховного впливу за рахунок взаємодії із середовищем, діалектичності змісту принципів, методів, форм виховання, що забезпечує досягнення поставлених задач;

- створення умов для самореалізації й самоздійснення особистості учня, батьків, учителів, що сприяє творчому самовираженню й зростанню, вияву індивідуальності, гуманізації стосунків у колективі.

Виховну систему школи визначаємо як комплекс взаємопов'язаних і взаємовизначених основних компонентів (цілей, заради яких система створюється; учнів як суб'єктів спільної діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; управління), що забезпечує розвиток і самореалізацію особистості в процесі її функціонування.

До основних типів суперечностей, що виникають в процесі розвитку виховної системи, на наш погляд, належать такі суперечності:

- між особистістю та системою – бути елементом системи означає втратити частину своєї незалежності, виконувати загальні норми й певні функціональні обов'язки;
- між середовищем і системою – вплив середовища, що не відповідає сутності виховної системи, система ігнорує, заперечує або «перетворює» згідно з власними потребами;
- між ситуацією та системою – ситуація визначається як стан системи в певний проміжок часу, як спосіб виявлення виховної системи в конкретних умовах.

Виховна система в узагальненому розумінні може розглядатись як теоретична модель виховної системи, тобто належить до концептуальних (ідеальних) систем; водночас виховна система, що створена та функціонує в конкретному закладі освіти з визначеним складом педагогів, учнів, усіх її учасників, є реальною, отже, має соціально-педагогічний характер і спільні ознаки з іншими соціальними системами:

- цілеспрямованість;
- цілісність;
- динамізм;
- взаємодія із середовищем та із системами нижчого й вищого порядку.

Аналіз наукових досліджень дає змогу узагальнити основні особливості виховної системи:

- структурованість – система складається з певної кількості компонентів (підсистем, елементів), що зумовлюють властивості системи та взаємодіють;
- цілеспрямованість – дослідник виховних систем Л. Новикова наголошує, що якщо немає виховних цілей, не існує й системи. На думку науковця, основою для виокремлення блока виховних цілей є вихідна концепція системи – педагогічне кредо її автора (чи колективу авторів) [3];

– цілісність – властивості системи не вимірюються сумою властивостей її складових частин, хоча ще в античності виник тезис про те, що ціле більше суми його частин; система як єдине ціле має принципово нові властивості, що не існують без об'єднання частин у систему (явище емерджентності); вилучення підсистем, елементів системи призводить до втрати суттєвих властивостей системи;

– відкритість – взаємодія системи із середовищем, взаємопроникнення впливів – замкнута система дуже швидко досягла б стану спокою, як стверджував Людвіг фон Берталанфі;

– ієрархічність системи – поділ системи на частини (компоненти), елементи, що можуть розглядатись як відносно самостійні системи (підсистеми) та виступати водночас одним із компонентів більш складної системи. Наприклад, виховна система закладу освіти займає певне положення в ієрархії виховних систем:

- державна виховна система;
- регіональна виховна система;
- локальна виховна система;
- виховна система школи.

Виховна система створюється зусиллями всіх учасників освітнього процесу. Загальний розвиток виховної системи, на думку А. Макаренка, відбувається за попереднім планом: від авторитарно-вимогливого тону до робочого самоуправління [6].

Узагальнення поглядів науковців дає змогу виокремити основні етапи розвитку виховної системи:

- етап становлення системи;
- етап відпрацювання структури системи й змісту життєдіяльності колективу;
- етап остаточного формування системи;
- етап оновлення, перебудови системи.

Процес розвитку виховної системи є складним і суперечливим, науковці визначають властиві йому особливості:

- перевага внутрішньої детермінації процесу над зовнішньою;
- наявність і вирішення протиріч між хаосом і впорядкованістю, новаціями й традиціями в життєдіяльності системи;
- випередження розвитку структури порівняно із функціями;
- виникнення криз, зумовлених неузгодженістю структури й функцій, що виражається в посиленні дезінтегруючих тенденцій;
- зміна основної системоутворюючої діяльності або зміна її змісту в результаті подолання кризи;
- збереження в життєдіяльності школи «зон неупорядкованості» [2; 7].

Ми поділяємо думку В. Караковського про те, що скільки є закладів освіти, така може бути й кількість систем [2]. Отже, виховна система конкретної школи характеризується єдністю загального й особливого, своєрідністю та специфікою, що притаманна окремій школі (умови, традиції, інновації, рівень вихованості учнів, склад педагогічного колективу, взаємодія із середовищем та ін.), тому вона не може бути ідентичною навіть у двох сусідніх школах; компоненти виховної системи різноманітні за характером і змістом, структура виховної системи має відображати в повному об'ємі всі сфери її функціонування, орієнтуватися на конкретні умови, інтереси й потреби вихованців.

Висновки і пропозиції. Таким чином, процес формування та розвитку виховної системи школи є складним і неоднорідним; розуміння його специфіки, характерних особливостей уможливило б дієвість і ефективність створення виховних систем закладів загальної середньої освіти в сучасних умовах.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Дослідження потребує вивчення потенціалу сучасних виховних систем, проблематики науково-методичного забезпечення їх моделювання та проектування.

Список використаної літератури:

1. Виховні системи навчальних закладів: теорія та практика / Укладач О. Гречаник. Х.: Вид. група «Основа», 2014. 224 с.
2. Караковский В. Воспитание для всех. М., 2008. 240 с.
3. Новикова Л. Воспитание как педагогическая категория. *Педагогика*. 2000. № 6. С. 32–33.
4. Перегудов Ф., Тарасенко Ф. Основы системного анализа. Томск: Изд-во НТЛ, 1997. 396 с.
5. Погоріла І. Становлення виховних систем гімназій у контексті життєтворчості особистості: практико-орієнтований посібник. К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2003. 227 с.
6. Провідництво в освіті. Від ідеї до вічності: колективна монографія / за заг. ред. І. Богданова. К.: Освіта України, 2017. 368 с.
7. Созонов В. Воспитательная система и способы ее реализации. *Народное образование*. 2006. № 9. С. 196–201.
8. Сорока Г. Сучасні виховні системи та технології. Х., 2002. 128 с.
9. Шабанова Ю. Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. магістратури. Д.: НГУ, 2014. 120 с.
10. Bertalanffy L. von. An Outline of the General System Theory. *British Journal for the Philosophy of Science*. 1950. Vol. 1. № 2. P. 134–165.

Haharin M. Peculiarities of creating and developing the educational system of school

The article revealed the importance and urgency of school educational system creating and developing; the different views of scientists on the potential and features of usage the educational system at the current stage of education development.

The aim of the article is to reveal the peculiarities of school educational system creation and developing.

The essence of such notions as “system”, “system approach”, “educational system”, “peculiar features of the educational system” have been revealed; the common features of the educational system and other social systems have been distinguished (purposefulness, integrity, structuring, dynamism, interaction with the environment and with other systems).

The article stresses the importance of psychological, educational and social factors that determine the specificity and originality of the creation of the school educational system and its operation.

The educational system of school is interpreted as a complex of interrelated and mutually determined main components (the goals for which the system is created; the pupils as the subjects of this activity; the environment they familiarized them selves with; relationships that occur between the participants of the activity; management, self-government) that ensures development, and self-realization of personality during the process of its functioning.

The potential and features of the use of the educational school system to ensure optimal development of the educational establishment are considered. The importance of the system approach in education is proved. It is concluded that the phenomenon of the school educational system is complex and multivariate, and the establishment of each educational institution’s peculiar educational system is one of the most important and urgent tasks at the current stage of the development of education. The research materials can be used in the process of school educational system creating.

The perspective directions of research of this problem include, in particular, the study of domestic and foreign experience, modern theoretical and methodological approaches to the design and modeling of the educational system of the school.

Key words: *system, educational system, educational system of the school, peculiar features of the educational system, creating and developing the educational system of school.*